

Hilmer – 1900-talets svenske fyrbyggare

Mats Carlsson-Lénart

Bilder ur Hilmer Carlssons fotoalbum

Han rivstartade sin fyrbyggarbana genom att leda uppförandet av Understens nya höga fyr och avslutade den med att dö i slutfasen av det komplicerade bygget av Ölands södra grund. Hilmer Carlsson var 1900-talets store svenske fyrbyggare och även vår förste fyrhistoriker av rang, men idag är han tämligen bortglömd.

1800-talets stora svenska fyrbyggnads-epok förknippas i första hand med N G von Heidenstam och kanske i andra hand med Gellerstedt. 1900-talets fyrbyggen är mindre kopplade till personer, men om man ska nämna någon så måste det bli Hilmer Carlsson (1885-1951). Han var anställd vid fyringenjörskontoret vid Lotsstyrelsen från 1914. 1947 gick han i pension men bara för att omedelbart anställas som extraordinarie tjänsteman på sitt gamla jobb. Fyra år senare stupade han på sin post.

Hilmer Carlsson föddes på Söder i Stockholm och växte upp under enkla förhållanden på Hornsgatan. Hans föräldrar var skräddaren Axel Carlsson och dennes hustru Ida Nord. 1905-1908 var Hilmer elev på Tekniska skolan i Stockholm där han studerade byggnadsteknik och tog examen vid 23 års ålder. I sex år arbetade han för Stockholms Gasverk där det stora projektet vid denna tid var uppförandet av den tredje gasklockan i huvudstadens stora (men numera nedlagda) gasverk vid Värtan.

– Farfar ville verkligen komma framåt i livet! "Trägen vinner", var hans valspråk minns Marianne Olgerman, sondotter till Hilmer Carlsson.

1914 den 23 februari anställdes Hilmer på Lotsstyrelsen med den motsägelselfulla dubbeltiteln "tekniskt biträde/byggmästare". I början arbetade han tillsammans med den legendariske Emil Karlson som börjat på fyringenjörskontoret redan på 1870-talet, när Heidenstam var dess chef. Karlson hade bl.a. ritat och byggt nya fyren på Vinga (1890).

Men Emil Karlson var till åren kommen och formellt pensionerad sen länge. Det var därför naturligt att Hilmer skulle ta den gamle Karlsons position som den på Fyringenjörskontoret som tillbringade sin mesta tid ute i fält med att bygga nya eller bygga om gamla fyrrar. Sällan sågs dessa karlssöner vid sina skrivbord i det gamla riksbankshuset i Gamla Stan dit Lotsstyrelsen flyttat i början av seklet.

Hilmers första stora fyrprojekt blev bygget av ett nytt fyrorn på Under-

Understen under uppbyggnadsskedet 1915-1916.

sten. Formmässigt inspirerad av tornet på Eddystone i Engelska kanalen – världens första fyr delvis uppförd i betong - uppfördes 1915-16 även Understen i betong, då ett tämligen nytt fyrbyggnadsmaterial i Sverige. Med sina 39 meter blev Understen Sveriges näst högsta fyrtorn och Hilmer skulle aldrig under sina återstående 35 år som fyrbyggare bygga något högre.

– Min farfar var duktig både på att måla tavlor, fotografera och göra ritningar. Han var även intresserad av naturen runt platserna där han byggde och arbetade, säger barnbarnet Marianne Olgerman.

Understen-projektet följdes för Hilmers del av Östergarn 1917-18, där han fick ansvaret för att anlägga en komplett fyrplats med fyrtorn, bostadshus och övriga byggnader. Även Östergarns nya fyr byggdes i betong, ett 29 meter högt torn!

Understen

Understen

Östergarn östra

Göteborgsutställningen 1923, fyrberget med fyr, bifva och bergbana.

Men det var inte bara "vanliga" fyrprojekt som hamnade på Hilmers bord. 1923 skulle den första stora internationella utställningen i Sverige sen Baltiska utställningen 1914 hållas i Göteborg. Staden hade fyllt 300 år och Sverige skulle nu inför sig självt och världen manifesteras den nya tid som inletts efter första världskriget. Svensk sjöfart skulle givetvis ha en stor avdelning i en utställning i Göteborg och i det sammanhanget skulle även landets fyrväsende och dess historia lyftas fram. Ansvaret för detta föll

Hilmer Carlssons skiss av utställningsfyren.

på Hilmer Carlsson som inte bara kunde leda stora byggprojekt utan också hade en god konstnärlig känsla och begåvning. En av de stora utmaningarna för Hilmer inför utställningen blev att researcha den svenska fyrehistorien, vilket ingen gjort sen *Beskrifning öfver svenska fyrarne* kom ut 1872.

Redan 1919 började den stora utställningen förberedas. Samma år hade Lotsstyrelsen fått en ny general-lotsdirektör: Erik Hägg, som direkt delegerade ansvaret för sin myndighets deltagande i göteborgsevenemanget till Hilmer Carlsson. Hägg var son till amiralen och marinmålaren Jacob Hägg, tillika en av Sveriges första moderna sjöhistoriker och vid denna tid – trots hög ålder – ännu chef för Statens sjökrigshistoriska samlingar. Hägg d.ä. – född och uppvuxen i Östergarn på Gotland där Hilmer just byggt upp en ny fyrplats – blev en värdefull källa och kontakt i Hilmers svåra arbete att kartlägga svensk fyr- och lotshistoria.

Om Jacob Hägg för Hilmer blev den gamle läromästaren så fanns det en yngre person som skulle bli en ännu viktigare fyrehistorisk samarbetspartner för Carlsson. Han hette Olof Traung och var förutom föreståndare för det nystartade Sjöfartsmuseet i Göteborg, verkställande ledamot i Jubileumsutställningens sjöfartsutskott.

Den fyrhistoriska utställningen som Hilmer Carlsson byggde upp.

Bl.a. lät Hilmer bygga ett riktigt fyr-torn som genom sitt läge högst upp i Johanneberg i Göteborg "toppade" hela utställningsområdet. I "fyrplatsen" in-gick även en bifyr samt mistmaskineri. Upp till fyrplatsen gick en dubbelspårig bergbana under det halvår 1923 som utställningen pågick och hela 250 000 personer besökte fyren under denna tid. Utställningsfyrens lins var en av AGA nykonstruerad och högmodern tredje ordningens roterande dalénfyr som ef-ter utställningens slut installerades på Örskärs fyr.

Den fyrhistoriska utställningen i gö-teborgsutställningens sjöfartsavdelning som Hilmer byggde upp har förmod-ligen inte överträffats på något svenskt museum, vare sig förr eller senare.

Under 1920- och 30-talet fortsatte Hilmer Carlsson sina omfattande arbe-ten på svenska fyrorn och fyrplatser, från Malören till Ursholmen. Bland mycket annat ritade och utförde han den nya fyren på Lungö (1927), fyren på brän-ningen Sandsänkan (1929), den nya fy-ren på Garpen (1934), lotsbarnskollhuset på Gotska Sandön (1939) och den nya fyren på Nidingen (1946). Arbetena på Nidingen inleddes när andra världskriget fortfarande pågick och det var en drama-tisk tillvaro att överhuvudtaget vistas där,

bland minor, krigsvrak, flyktingar, militä-rer och flygincidenter.

Just Nidingen var en fyrplats som särskilt fascinerande Hilmer Carls-son och om vilken han skrev en bok: *Nidingen – Sveriges första fyrplats*, en klassiker i svensk fyrhistorisk litteratur. Boken utgavs 1946 på Nautic förlag, ett av företagen i Hilmers gamle vän Olof Traungs företagsgrupp. En stor fyrbygg-nadsutmaning för Hilmer var för övrigt

Lungö fyr.

Lilleland - fyrbyggarutmaning!

byggandet av en fyr på Lillelandsrevet, strax norr om Nidingen.

– Farfar var nästan aldrig hemma och det blev nog ofta lite ensamt för min farmor i deras villa i Ålsten, Bromma. Jag träffade inte farfar så mycket, men de minnen jag har är av en väldigt trygg och mysig person med stark utstrålning, säger Marianne Olgerman.

Hilmer hade ju en enklare byggteknisk utbildning men någon utbildad ingenjör var han inte. Det kompenserade han genom intuition, tankeskärpa och omdöme. Men Hilmers yrkesliv var sannolikt en ständig kamp mot de mer teoretiskt sinnade och akademiskt skolade cheferna på fyringenjörbyrån, t.ex. statsministersonen Folke Lundeberg som var fyröveringenjör 1921-39 och som bl.a. brukade resa till de stora internationella fyrkongresserna. Först när Lundeberg pensionerades utsågs Hilmer Carlsson, då sen mer än 20 år ansedd som svensk fyrbyggnations främste auktoritet, till

tillförordnad fyringenjör. 1940 blev han ordinarie fyringenjör och 1946 kröntes Hilmers karriär titelmässigt när han vid 61 års ålder utsågs till förste fyringenjör.

Med sin högste chef under 17 år, generallotsdirektören Erik Hägg hade dock Hilmer, som sagt, ett gott förhållande. Hägg intresserade sig för livet på fyrplatserna och skrev bl.a. boken *Bland lotsar och fyrmän* (1930).

Efter andra världskriget stod stora förändringar inför dörren för svenska fyrbyggare. Sveriges ca 20 fyrskeppsstationer skulle bytas ut mot fasta utsjöfyrrar. En stor utmaning för efterkrigstidens fyrbyggargeneration. Hilmer Carlsson var visserligen 60 fyllda men gick trots sin ålder och sitt historiska intresse in i den nya tiden full av energi. Hilmer hade många idéer om hur de nya utsjöfyrrarna skulle utformas och anläggas. Bl.a. hade han tidigt en stor plan för Finngrundens där de två fyrskeppen skulle ersättas med fyra fyrrar, varav en bemannad huvudfyr. Planen blev dock aldrig verklighet och det skulle dröja nästan 25 år innan generationen efter Hilmer hade löst frågan om Finngrundens.

Bland de helt nya inslagen på nya fyrrar som Hilmer Carlsson föreslog var helikopterplattor. Även här var han långt före sin tid. Han var heller inte främmande för obemannade, fjärrstyrda större fyrrar. Innan Hilmer blev pensionär 1948 hann han ansvara för byggandet av Utgrundens, Sveriges första fjärrmanövrerade fyr, belägen i södra Kalmarsund.

Men det fyrbygge som skulle bli Hilmer Carlssons allra sista var det på Ölands södra grund. Det inleddes 1947 och huvudansvarig för projektet på fyringenjörskontoret var ursprungligen Rikard Frost, en annan av Hilmers chefer under många år. Men det komplicerade bygget blev som Lars Malmquist skriver

Ölands Södra Grund, den sista fyren som Hilmer Carlsson byggde och där han också slutade sina dagar.

Observera hans anteckning på kortet.

i sin bok *Fyrrar och fyrfolk* övermäktigt för Frost som blev sjuk och dog 1950. Hilmer gick då in som ledare för ÖSG-projektet trots att han var pensionär. Han hade nämligen aldrig slutat arbeta utan dagen efter sin pensionering 1948 återanställdes han som extra tjänsteman med oförändrade arbetsuppgifter, precis som Hilmers företrädare Emil Karlson c:a 40 år tidigare.

Hilmer vistades periodvis ute på fyrbygget söder om Öland och en morgon i januari 1951, när fyren var i princip färdig, hittades han död i sin säng. Han var inte 66 år fyllda. Troligen var det hjärtat, han uppgavs ha verkat fullt frisk så sent som dagen före dödsfallet. Han stupade

på sin post och begravningen ägde rum i Norra krematoriet, Stockholm den 2 februari 1951.

Hilmer Carlssons goda minne för detaljer och för händelser även mycket långt tillbaka var beundransvärt och även en oskattbar tillgång för medarbetarna. Carlsson hade även ett aldrig svikande gott humör, en foglig samarbetsvilja och väjde aldrig för svåra problem eller överhoppning av arbete. Han var fliten personifierad och torde aldrig för egen del ha reflekterat över begreppet arbetstid, skrev Svensk Lots- o Fyrtidning i sin nekrolog.

Ja, Hilmer Carlsson var mycket uppskattad av Sveriges fyrpersonal med familjer, trots att han var en av överhetens män. Bl.a. hjälpte han Fyrpersonalens förening att ställa samman den år 1944 utgivna skriften som innehöll all upptänklig information om Sveriges fyrplatser, ett hjälpmedel för fyrpersonal när de skulle söka olika tjänster i fyrväsendet.

Hilmer Carlsson var också en av Sveriges första renodlade fyrhistoriker. Hans grundskrift i ämnet svensk fyrhistoria: *Fyrväsendet i Sverige*, vars grund var de uppgifter som sammanställdes inför utställningen i Göteborg 1923, utkom som ett kapitel i *Sjöhistorisk årsbok 1942*.

Hilmer Carlssons barnbarn, Karin Stenör Lindberg & Marianne Stenör Olgerman.

Foto: Leif Elsbj